

DUPKA GYÖRGY *

1947 – A MAGYAR ÉS NÉMET INTERNÁLTAK HAZATÉRÉSÉNEK ESZTENDEJE

(GONDOLATOK A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁGOT ÉRT VESZTESÉGEKRŐL)

*„Ezer fogoly küldi imáját az égbe,
Hallgasd meg hát, Uram, kérésünket végre.
Könyörögve kérünk, segíts haza minket,
Bűneiben szenvedő fogoly népeidet.
Mi Atyánk, Úr Isten, ki fenn vagy az égbe,
Hallgasd meg hát sok–sok kérésünket végre.”*
Ezer fogoly imája...¹

Az idézett lágerimában a Mennyek Urához fohászkodó sokezer ártatlan embert a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 13-án kiadott hírhedt és embertelen 0036. sz. rendelete² alapján kényszerítették lágerfogságra. Miért? – kérdezzük sokszor az okokat. A szovjet megszálló hatóság a *kollektív bűnösség* elvét alkalmazva lépett fel a jelentős számú magyarság képviselői ellen (akiknek „egyetlen bűnük a származásuk volt”), mert feltehetően Kárpátalja szovjetizálásának kerékkötőivé válhattak volna.

A katonaköteles magyar és német férfiak „letartóztatásával”, „izolálásával” kapcsolatos parancs végrehajtásáról pontos képet kapunk az Orosz Állami Katonai Levéltár, a Történelmi-Dokumentációk Kollekciónak Központi Levéltára, és más levéltárak eddigi titkosított anyagai alapján.

De lássuk, milyen dokumentumokra támaszkodhatunk? 1944. december 17-én Petrov hadseregtábornok, a 4. Ukrán Front főparancsnoka számára Fagyevjev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok parancsnoka és Boszij ezredes, törzsparancsnok összefoglaló *Jelentést*³ (Iktatási száma: ¹ 5032P) készített. A hadijelentés azzal a megjegyzéssel zá-

* Írásának közlésével köszöntjük a 60 éves szerzőt

rult, hogy a Kárpát-Ukrajna területén „*folyó év november 18-tól december 16-ig a hadtápterületet fedező NKVD-osztagok összesen 22 951 főt tartóztatnak le és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre*”. A jelentéstevők jelezték azt is, hogy „*a hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik*”.

A jelentésben megadott 22 951 főből 14 202 katona és tiszt, 8 564 német és magyar nemzetiségű hadköteles személy, 185 csendőr és rendőr volt: ennyien kerültek az első szervezett letartóztatási akció folyamán a szolvyvai, majd pedig a szambori táborba.

Az elrejtőzött, megszökött katonaköteles férfiak felkutatása, begyűjtése 1945 végéig tartott. 1945 januárjától maga Mocsalov állambiztonsági őrnagy, a 4. Ukrán Front hátországparancsnoka mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője a feletteseinek tett jelentéseiben a hadifoglyok gyűjtőtáboraiiban fogvatartott kárpátaljai polgári személyeket, következetesen mint „*letartóztatottakat*”, vagy „*hadifoglyokat és internáltakat*” nevezi meg, „*akiket a front katonai tanácsának parancsára tartóztatnak le*.” Ezzel a kijelentésével önkéntelenül is rámutatott az akció valódi kezdeményezőire, azokra a katonai- és pártvezetőkre, akik az 1944. november 26-ra kitűzött munkácsi kongresszust nyugodt körülmények között kívánták lebonyolítani.

Sztálinék számára fontos volt a munkácsi fórum megtartása, hiszen ezzel a színjátékkal ország-világ előtt leplezni akarták igazi céljukat. Ezzel kívánták demonstrálni, hogy Kárpátalját nem a „szuronyok árnyékában” kikényszerített jóváhagyással, hanem „valós” népakarat (amelyet azok egy Manifesztumban is megfogalmaztak) útján csatolják a Szovjetunióhoz, ezen belül Ukrajnához. Az idő bebizonyította, hogy a „szolvyvai túszerződés” súlyos politikai hibának és fölösleges biztonsági intézkedésnek tekinthető, annak kiötlői és megvalósítói (Sztálin, Berija, Petrov hadsereg-tábornok, Mehliusz vezérezredes, Iván Turjanica kárpátaljai pártvezér, Fagyev NKVD-vezérőrnagy, Ruszin és Tkanko partizánparancsnokok stb.) a hatályos nemzetközi jogértelmezésben is háborús bűnösöknek tekinthetők, s ma valószínűleg népi vádjával a hágai nemzetközi törvényszék előtt állnának.

A nevezett szovjet katonai és pártvezetők által előre eltervezett etnikai tisztogatásnak is nevezhető „túszerződés” ezek halálával végződött. Az elhurcoltak hozzátartozói ezekben az években levelekkel, beadványokkal ostromolták a hatóságokat, követelték, hogy engedjék haza a férfiakat a Szovjetunió hadifogolytáboraiából⁴.

Először csak a 45 éven felüliek, illetve a „tévesen letartóztatottak” felmentésére és hazaengedésére került sor. Az idevonatkozó levéltári adatok elemzése

szerint az NKVD-osztagok által 1944 novemberében–decemberében a magyarok és németek letartóztatására végrehajtott akciók abszurditása annyira nyilvánvaló volt, hogy maga Mehlisz vezérezredes, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja (bár ez nem a humanizmus megnyilvánulása volt a részéről!) kénytelen volt személyesen elrendelni az időskorúak, a rokkantak és a reménytelenül betegek szabadon bocsátását a táborokból.

Vajon a „tévesen letartóztatottak” közül kiket és hány főt engedtek szabadon? Eléggé átfogó elképzelést nyújt erről az az összefoglaló jelentés is, amelyet Mocsalov állambiztonsági őrnagy Petrov altábornagynak, az SZSZKSZ NKVD (HIÜFF) a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztályvezetőjéhez intézett. Az 1945. január 31-i 0269. sz. jelentésében magyarázatot ad arra, hogy a „4. Ukrán Front hadtápterülete ellenőrzésének megbízott osztagai által jótalanul letartóztatott és rendszerünkben fogva tartott kárpátontúli-ukrajnai polgárok a FFPL és más gyűjtőhelyekről” való szabadlábra helyezését Mehlisz vezérezredes rendelte el, azt a nevezett alosztály az ő utasításait hajtotta végre. A fentebb ismertetett adatok szerint felsorolta, hogy milyen kategóriájú, nemzetiségű internáltak szabadultak a légerekből. Az első csoportban 1945. január 6–30. között 3 382 fő került szabadlábra, ebből 907 szláv, 21 zsidó, 1 795 (45 évesnél idősebb) magyar, 609 (rokkant) magyar, 6 kommunista, 41 (sóbányász) szakember, 3 (Nagybocskói Vegyiüzem) szakember. Mocsalov őrnagy hasonló adatokat tartalmazó jelentést (1-0327/1945.02.09.) küldött Voronovnak, az SZSZKSZ NKVD (HIÜFF) a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztályvezető-helyettesének is. Más dokumentumot, amely ettől eltérő adatokat tartalmazott volna, nem találtunk. Feltételezhető, hogy a szabadon bocsátott, „tévesen letartóztatott”, de még életben maradt személyek összlétszáma 3 382 fő volt. A 8 564 internáltból hatósági engedéllyel 2448 magyar került haza. Érdekes megjegyezni, hogy az előzetes NKVD-kimutatásban szereplő 140 zsidóból csak 21-et helyeztek szabadlábra, 119 zsidónak a további sorsa ismeretlen.⁵

Az első hullámban 1945. január 20–30-a között 2500 magyar internált tért haza. Sokan útközben, vagy már otthon haltak meg. Ezekről a tragikus esetekről tucatnyi beküldött adatközlői levelet őrzünk. Az ungvári Hriczkó Lajost⁶ (1904) 1945. január 26-án betegen engedték haza. Fia még ma is őrzi a szabaduláskor kapott igazolványt, amelyet egy bizonyos Jermilov százados, a szolyvai tábor parancsnoka írt alá. A beérkezett levelek közül a nagyszőlősi Petrus M. E.⁷ ezt írta: „*Apámat, Petrus Endrét (...) súlyos betegen, 1945 januárjában engedték haza. De öt nap múlva meghalt.*”

A második hullámban is a többségében kényszermunkára már alkalmatlan, beteg, legyengült internáltakat engedték haza. Ezt többek között megerősíti a bátyúi Bagu Géza (sz. 1989) túlélő is, elmondása szerint „1945 augusztusában elindították az első csoportot vonaton (ugynevezett OKAS), amelyben csak hárman jöttünk hazafelé: Demjén Vilmos, Süttő Miklós és jómagam.” A luganszki lágerbe került bátyúi Tuba Endre visszaemlékezése szerint „1946-ban, január közepén a kárpátaljai illetőségű foglyokat magához hívatta egy nyomozótiszt. Felvette az adatainkat... Tízén lehettünk Kárpátaljáról... A kikérdezés után a tiszt megígérte, hamarosan hazamegyünk. Igazat mondott, már január 26-án felültünk a személyvonatra. Egy tiszt elkísért egészen Ungvárig...”⁸ Szitai Emma a következőket írta: „... Férjemet, Szitai Gyulát, Munkácsról vitték el háromnapos munkára Szolyvára. 1946 tavaszán betegen tért haza Makejevkből. Egész teste fel volt fújódva. Egy egész éven át nyomta az ágyat.”⁹ Hasonló családi tragédiáról számolt be a nagyszülősi Kovács A.: „Nagybátyám, az 1906-os születésű Kovács István a lágerből nem tért többé haza. A másik nagybátyám, az 1912-es születésű Kovács Lajos Szamborból 1946-ban jött haza betegen, néhány év múlva meghalt...”¹⁰ Horváth László¹¹ túlélőt szintén 1946-ban engedték haza a grúziai Ocsemcsiriből. A beregardói Gerics Jánost a donbászi Makijevkára vitték el, a szénbányában 18 hónapot dolgozott, megrokkantan tért haza.¹² Az újlaki elhurcolás történetére vonatkozóan címünkre Brenner Tibor küldött adatközlő levelet, mint írja: „...Ott Makajevkán Gorlovkán voltam lágerben, ahol alumínium edényeket, ekevasat gyártottunk...1946. november végén jöttem haza. A mi csoportunkat Tiszaújlakra Illés Zoltán hozta haza.”¹³ Palkó Gyuláné¹⁴ édesapját, Nagy Lajost (sz. 1912) 1944. november 28-án egy-napi romeltakarítás után vitték Szolyván keresztül Szamborba, majd egy csoport internálttal együtt a távoli Orelbe került. Mint levelében írja a „Náluk lakó határőrtsízt megkerestette és megindult a levelezés cenzúra alatt. Mindössze pár levélről van szó. 7 éves voltam akkor. Ahogy aztán mesélte, kosár- és bútorfonó műhelybe került. A budapesti Balázs Gábor volt a mesterük... Így menekült meg a fagy- és éhhaláltól. 1946. november végén került haza.” A túlélők közül Stercli Sándor (sz. 1905) az akkori eseményekre így emlékezik vissza: „Engem és két testvéremet, Józsefet és Károlyt 1944. november 24-én vittek el háromnapos munkatáborba. Rahóra kerültünk, majd onnan gyalogoltunk Szolyvára, végül az uráli vidéken állapodtunk meg. Útközben az a szomorú sors ért, hogy tanúja lehettem a két testvérem, megannyi sorstársam elhalálzásának... nekem megadatott, hogy 1946. december 27-én végül is hazatérhettem családom körébe. Azóta is fájdalommal gondolok azokra az időkre...”¹⁵

Az elhurcoltak közel 70 százalékának hazatérésére 1947-ben, a harmadik hullámban került sor. Szabadulására a nagydobronyi Fejes Dezső¹⁶ (sz. 1910) túlélő így emlékezett vissza: „... mire Boriszovóba értünk, közel 300-an meghaltak, kiket mint a fadarabokat dobáltak ki a vagonokból. Így kerültünk a boriszovói táborba, akkor 40 fokos hideg volt. Dolgoztani nem tudtak bennünket, elég volt csak a holttesteket kihordani a lágertől, mivel gyengék, betegek voltunk... Akik megmaradtunk, azokat gyenge és minősíthetetlen koszon a kolhozmezőn dolgoztattak... 1947 tavaszán jöttem haza. A haláltáborokban 30 hónapot töltöttem, ahol több ezer ember elpusztult ártatlanul.” Nagy Gyula (sz. 1909) címünkre küldött levelében közölte, hogy: „1944 őszén hurcoltak el „háromnapos munkára” a szolvyvai gyűjtőtáborba, majd Szamborba vitték minket. Csak 1947 tavaszán jöttem haza.”¹⁷ Belánszky Dezső¹⁸ (sz. 1923) túlélő a mezőváriak „oroszlágerbeli viszontagságai”-ról készített feljegyzést: „...a kramatovszki 2-es lágertbe kerültem, német és magyar hadifoglyok közé. Majd a szlavjanszki lágertbe vitték, ahol magyar és japán hadifoglyok voltak... 1947. június 20-án visszavitték minket Kramatovszkba, hogy onnan engednek haza... A végleges hazatérésre szeptember 28-án került sor. Bátyámmal ketten érkeztünk meg Váriba.” Egerszegi Sándorné¹⁹ édesapja kapcsán a következőket közölte: „Sírva szaladtam utána... Engem a milicisták megvertek és visszazavartak.” Apját egy szibériai ólombányába vitték, kimerítő munkától „egyszer eszméletét veszítette – mindkét lába térd felett lefagyott és a hullaházba került. Két hétig volt ott, már el akarták hantolni, de szerencsére észrevették, hogy él és így kórházba került.” 1947-ben jött haza nagybetegen...

A 80 éves Pataky Ferenc (sz. 1912) aknaszlatinai túlélő eljuttatta címünkre több mint száz oldalas kitévő „Akikről megfeledkezni nem szabad” című emlékiratát.²⁰ Egyebek mellett részletesen leírja a „háromnapos munkára” elhurcolás hiteles történetét is. A szambori elosztótáborban három napot töltöttek, 1944. december 18-án 2 500 embert bevagoníroztak, amely a Kijev-Moszkva-Kazany-Voronyezs útvonalon indult el. Útközben a halottakat kidobálták. Háromheti vonatozás után, 1945. január 7-én Nyevjanszk városban kötöttek ki. Az elindított 2 500-ból a három hét alatt 1 212 ember maradt életben. Nyevjanszk környékén a helyi vasgyárban, erdővágáson, téglagyárban és másutt dolgoztatták őket. Ebben a brigádban a magyarokon kívül 45 román is volt. 1945 májusára a vagonból leszállított 1 212 internáltból 640-en maradtak életben. A továbbiakban Pataky Ferenc különböző lágerekben raboskodott, ahonnan 1947 telén háromévi kegyetlen koplalás, betegségek után kalandos úton térhetett haza. 1947. március 21-én Aknaszlatinán bányamunkára jelentkezett... Ezt a napot az elhurcoltakból kevesen érték meg.

Az internáltak adatközlése arra is rávilágít, hogy egyesek csak Sztálin halála után kerültek haza a távoli szibériai lágerekből. Bőven akadnak olyanok is, akik miután túléltek az internálást, hazajöttek, később pedig koncepció perbe fogták őket. Nekik az osztályrészüik már az elítélteket fogva tartó Gulág-táborok lettek. Erre a sorsra jutott a feketeadrói K. L. túlélő is, aki teljes nevét nem kívánta felfedni címünkre beküldött levelében: „... *A sok ezerből harminc-egynéhányan érkeztünk meg azok közül, akik útnak indulunk. Azért a nyolc hónapért soha nem kértem jóvátételt. Nem is kérhettem. 1946-ban, 1947-ben már kuláklistán szerepeltem. Pár év múlva pedig, – noha mindenemet, amim volt, beadtam a közösbé, még egy kecském sem maradt –, kuláklágerbe vittek. Sztálin halála után szabadultam csak ki onnét...*”²¹

A kommunista diktatúra idején sem szüntek meg a letartóztatások, megfigyelések. Az 1944. december 18-án kiadott dekrétum és Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála közti időszakban Kárpátalján bűnösnek számított mindenki, aki a Csehszlovák Köztársaság, Kárpát-Ukrajna, de különösképpen a Magyar Királyság és Szálasi-rezsim idején bármilyen hivatalt, állami, egyházi tisztséget töltött be, illetve vállalt el. Lágerekbe hurcolták a hitükhöz hű római, illetve görög katolikus, református papokat, országgyűlési képviselőket, a magyarbarát ruszin intelligencia vezéreit stb. A több hullámban történő tisztogatás a kollektivizálás idején sem csitult el, emberek százait forgatták ki javaiból, sokakat Szibériába száműztek.²² Amíg a lágerekben ezerszámra pusztultak „a nép ellenségei”, közöttük a kárpátaljai magyarok is, addig idehaza diadalmenetben épült a „sztálini szocializmus”, „hurrálegények” harsogtak taktusra nagy tirádákat, egymást túllícitálva égig magasztalták, istenítték a nagy Sztálint, a XX. század legkegyetlenebb népirtóját. Köztük volt Bakó (Balla) László is, akinek *Zengj hangosabban* (1951) című verseskötetében ilyen sorokat is olvashatunk: „*Zengjünk hát lát lelkes dalokkal / a nagy Sztálinnak/ és a pártnak./ Egész boldogságunk ott csengjen a dalban, / Zeng hangosabban!*”

A lágérballadák névtelen szerzői dicshimnusz helyett átkot szórtak a nagy vezér fejére: „*Sztálin Jóska, te vad hóhér; / megfordulhatsz sírodban,/ átok veri porcikádat,/ nem pihenhetsz nyugodtan.// Álnok szavad, hazug szavad,/ de sok népet ámított,/ megszenvedték hatalmadat/ az ártatlan magyarok.*”

A deportáltak és a politikai foglyok utolsó csoportjai Sztálin halálát követően, az 1955-ben kiadott amnesztiarendelet alapján térhettek vissza. A túlélőket megfélemlítették, mélyen hallgatniuk kellett arról, mi is történt velük. Még azok, akiket a lágerélet megedzett, sem mertek évekig beszélni

lágérélményeiről. A rímfaragók is fejben őrizték azokat a strófákat, amelyeket a légerekben formáltak verssé, „... *hogy majd fiaik, lányaik, az unokák is megismerkedjenek a sok gyászos légertörténettel, okulásként terjesszék azt firól fira...*” A lágerből hazatértek első visszaemlékezés-gyűjteménye összeállításomban csak 1993-ban látott napvilágot.²³

Végül szólnunk kell a különféle veszteséglistákról is. A lezáratlan kérdések csoportjába tartozik az is, hogy 1944–1946 között hány kárpátaljai került az NKVD-táborokba. Az elhurcolásokról az elmúlt évtizedek során különböző adatok váltak ismertté. Az egyik csoportban az adatszűkítés, a másik csoportban az adatbővítés ténye áll fenn. Vegyük sorra az eddig publikált számadatokat. Az elsődleges hiteles, de nem teljes adatot az 1944. december 17-én kiadott NKVD-jelentés tartalmazza, amely szerint egy szűk hónap leforgása alatt „22 951 főt tartóztattak le és kísérték a gyűjtőlágerekbe.” A másik birtokunkban lévő ügyirat szerint, a fentebb idézett adatnál jóval több magyar és német nemzetiségű személyt vittek a fogolytáborokba. Ezt megerősíti a Vörös Hadsereg Központi Politikai Főosztály parancsnokának címzett Hadijelentésében (1945. július 10.) Pronyin altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, aki Kárpátalja szovjetizálásának különböző politikai aspektusáról számol be, többek között saját értékelése szerint a szovjet hadsereg biztonsági szervei „*mintegy 30 ezer hadköteles magyart vontak ki és különítettek el*”²⁴ az NKVD hadifogolytáboraiiba. Véleménye szerint az akció után a helyi magyarság jelentős része negatívan viszonyult az oroszokhoz, hangot adtak elégedetlenségüknek is. Később ezt a Manifesztum-ellenes agitáció megnyilvánulásában is tapasztalta. A harmadik dokumentum Iván Turjanica, a Zakarpataszka Ukrajina Népi Tanácsának elnöke 1944. május 9-én Hruscsovhoz írt levele²⁵. Ebben a hadifogolytáborokba elhurcolt 60 000 kárpátaljai polgár elengedésének ügyében kéri a pártvezető közbenjárását. 1945 júliusában elrendelték a településeken nem tartózkodó hadifoglyok, internáltak összeírását. A népbizottságok helyi vezetői a magyarlakta településeken 30 194 nevet írtak össze, akik hadifogolyként részben ismert, részben ismeretlen légerekben „*tartózkodtak*”²⁶ Valamennyi levéltári ügyirat adata részzigazsággént fogadható el. Hruscsovnak köszönhetően Ivan Turjanica kérvényével július 2–7-e között a legmagasabb hatósági szinten, a Szövetségi Ellenőrző Bizottságban foglalkoztak. Ennek nyomát megtaláltuk Berija egyik úgynevezett „*Specértesítésében*”²⁷ (Szigorúan titkos ügyirat. 1-830/b. 1945. július 12.), amelyet Molotovnak, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége külügyi népbiztosának címzett annak kapcsán, hogy Ivan Turjanica, a Zakarpataszka

Ukrajina elnöke beadványban kérte kárpátaljai ukránoknak, ruszinoknak a 2. és 3. Ukrán Front hadifogolytáboraiából való kiszabadítását. Megjegyzendő a magyar és német katonaköteles személyek szabadon bocsátását a Turjanica-levél nem indítványozta. Berija a felvetett kérdésre az SZSZKSZ NKVD nevében a következőket válaszolta: 1945. július 10. állapot szerint az NKVD-frontlágereiben és a háterszági táborokban fogvatartanak 3787 ruszint, ebből 1831 a frontlágérben, 1875 háterszági lágérben, 81 rabkórházban van.

A kárpátaljai kutatók is egymástól eltérő adatokat közöltek a magyar és német internáltakról. Köztük Olekszandr Malec kárpátaljai kisebbségkutató 2004-ben megjelent könyvében ez olvasható: 70 000 magyar került hadifogóságba, ebből 25 000 az internált magyar, 10 000 kárpátaljai lakost koncepció perbe fogtak.²⁸ Roman Oficinszkij ukrán történész korszakelemző tanulmányában 25 000 főre teszi a magyar és német internáltak számát²⁹. Stark Tamás történész szerint: „*A táborvilágban elhunytak számáról pontos adat nem áll rendelkezésre. A mintegy hatszázezer, Magyarország háború alatti területéről származó fogoly egyharmada nem tért vissza szülőföldjére. Ha ugyanilyen arányú a Kárpátaljáról elhurcoltak vesztesége, akkor a szovjet lágerekben tíz-tizenhatezer kárpátaljai magyar veszett oda.*”³⁰ Ez is csak feltételezés, a valósághoz legközelebb S. Benedek András számításai állnak, aki szerint 25 000–30 000 főre tehető az elhurcoltak száma, ebből odahalt 8–9 000 fő. S. Benedek András³¹ is túlzónak tartja az 1941-ben kimutatott 245 000 fős magyar lakosságot, mivel közöttük magyarul jól tudó németek, zsidók és más nemzetiségűek is voltak. Számításai szerint az 1940-es évek elején (12, később idecsapott ungi községet is ideértve) mindössze 126 000 magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű lakos élt Kárpátalján. A ténylegesen katonáskodó népesség (itt és továbbra, csak a magyar lakosságra vetítve) nem volt több 7 000 főnél, a levettéket is beleértve. Az elhurcoltakból 5 000 fő nem tért vissza (Megjegyzés: az 1993-as felmérésünk publikált számaira utal³²). A Kárpátaljáról elmenekültek (állami vállalatvezetők, tisztviselők, vasutasok, tanárok, az ún. úri középosztály tagjai stb.) számát 5 000 főre becsülte. A háromnapos munkában érintett korosztályok lélekszáma – az előbb említett kétszer 5 ezres veszteséget már leszámítva, az 52–48 százalékos arányt feltételezve – 28–30 000 fő. S. Benedek szerint minimálisan 25 000 lágérbe hurcolt kárpátaljai magyarról és németről beszélhetünk. Meg is jegyzi, hogy az akkori felmérések „*sajnos csak a kompakt magyar lakosságú településeknél nyújtott biztos adatokat, a városok és különösen a szórványok adatai felderítetlenek...* A közvetlenül elhurcoltak száma a köztudatban élő 40 000-nél ugyan kevesebb..., annál szörnyűbb volt

azonban mindennek a lélektani hatása... Még egy adat: a magyar lakosságra vonatkoztatva. Az 1959-es első szovjet népszámlálás szerint a magyar anyanyelvű lakosságon belül 9 000 fővel kevesebb volt a férfi, mint a nő. Ez az átlagosnak több mint kétszerese. A korfa férfi oldalán tehát vizuálisan is érzékelhető a kárpátaljai magyarság vesztesége.”

Saját számításaim szerint 1941-ben nem 245 286, hanem kb. 193 000 volt a magyarok száma. Ha ezt az adatot összevetjük a Malec közölte adatokkal, amely szerint 1946-ban 134 558 volt a magyar nemzetiségűek száma³³, akkor azt tapasztaljuk, hogy a két adat közötti „különbség” 52 286 fő. A túlbuzgó számlálóbiztosok 1941-ben a magyarul tudó zsidókat, németeket, ruszinokat, cigányokat is beleszámolták a magyarság közé. Eszerint az 5 évi népességfogyás 58 472 főt tett ki. Ebből kivonjuk a 8904 főt, a sztálinizmus magyar áldozatait. A maradék 49 568 fő. Becslésünk szerint 25 568 fő a front elől elmenekült/kivándorolt/nyomtalanul eltűnt. 1944–1946-ban a nemzetiséget cserélő magyarok közül 12 000 fő ruszinnak, 6 000 fő szlováknak, 4 000 fő cigánynak, 1 000 fő zsidónak „iratkozott át”.

Az eddig fellelhető hiteles források alapján számításaink szerint 1944–1946 között 40 318 fő került fogolytáborba, ebből kárpátaljai illetőségű 27 079 fő. Közülük 3 100 sváb-német férfi és nő, a lágerekből 8 844-en tértek haza, 6 425-en a lágerek névtelen sírjaiban nyugszanak. A harcokban elesett honvédek száma 2 375 fő. A halottak összes száma 8800 fő, 7200-an nyomtalanul eltűntek. Megjegyzendő: a szovjetek oldalán harcban elesett kárpátaljai ruszin/ukrán, magyar, zsidó, szlovák önkéntesek száma 7030 fő.³⁴

A veszteségekről ettől teljesebb, hitelesebb képet további adatok hiánya miatt nem tudunk megalkotni. Viszont, ha összevetjük az 1941 és 1946. évi népszámlálások adatait, akkor mind a magyarok, mind a németek nagyobb veszteséglistákkal „rendelkezhetek volna”. Például míg 1941-ben 245 286, addig 1946-ban 134 558 fő a magyarok száma. Ebből fogyás 110 728 fő, ami 45 %-ot tesz ki. A németek száma 1941-ben 13 244, 1946-ban 2 398 főt tett ki. A népességfogyás 10 846 főt, vagyis 81 %-ot tesz (!) ki. Ennél nagyobb csökkenést csupán a náci által elhurcolt zsidóság esetében mutatható ki: 1941-ben 78 272, 1946-ban 6 998 főre volt tehető a számuk. Fogyás 71 274 fő, tehát 91 %.

A magyarokon, németeken kívül Ukrajna halottainak emlékkönyve³⁵ Kárpátaljával foglalkozó részében összesen 93 091 fő zsidó, ukrán, ruszin neve szerepel, akik a náci táborokban (87 305), a magyar hadsereg kötelékében (3 104), a szovjet lágerekben (2 069), hadműveletek (386), egyéb események (227) következtében haltak meg.

Mindent egybevetve, az eddig ismert források, kimutatások szerint a nácizmusnak és a sztálinizmusnak mintegy 116 121 ezer kárpátaljai áldozata volt. Kárpátalja összlakossága 1941-ben 868 394, 1946-ban 710 696 fő volt. Az 5 év alatt bekövetkezett népességfogyás 157 698 fő, vagyis 18,2 %. Ha ebből a fogyásból kivonjuk a második világháború áldozatait (116 121 fő), akkor 41 577 fő marad (ezek feltehetően más országokba menekültek, repatriáltak, illetve nyomtalanul eltűntek).

Ha alapos elemzésnek vetjük alá a fent felsorolt adatokat, akkor arra a szomorú következtetésre juthatunk, hogy a két hatalmas világegés során, a háborúk frontjain a halál nem végzett olyan sűrű aratást, mint az a háborút követő első esztendőkből bekövetkezett, amikor életerős férfiak tízezrei pusztultak el a kommunista diktatúra táboráiban.

JEGYZETEK:

¹ Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini légerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: Dupka György. Ungvár-Budapest, Intermix Kft., 1992.16.p.

² A № 0036 sz. Rendelet egyik részlete először ebben a kiadványban jelent meg: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946). Dupka György közreadásában. Ungvár – Budapest, Patent – Intermix, 1993. 7. p. Továbbá lásd az ügyirat eredeti forráshelyét: Orosz Állami Katonai Levéltár, „№. 0036 számú Rendelet. Forrás: РГВА.-Ф.32885.-Оп.1.-Д.243. – Л.35-37. – Заверенная копия. Машинопись.

³ A jelentést magyar fordításban először közreadta: Dupka György - Alekszej Korszun: A „malenykij robot” dokumentumokban. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997. 73-75. p. A Petrov hadsereg-tábornoknak címzett Fagyeev, Boszjij-jelentés eredeti forráshelye: Orosz Állami Katonai Levéltár, РГВА.-Ф.32885.-Оп.1.-Д.243. – Л.146-147. – Оригинал. Машинопись.

⁴ Hivatalos NKVD láger-lista, ahol magyarok is raboskodtak, eredeti forráshelye: Orosz Állami Katonai Levéltár, РГВА.-Ф.1.-п.1.-In: Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов. Отв. ред.: Ева Мария Варга, В.Л. Воронцов. М.: РОССПЭН, 2005. 411-416.

⁵ Lásd bővebben: Dupka György – Alekszej Korszun. A „malenykij robot” dokumentumokban. Ungvár –Budapest, Intermix Kiadó, 1997, 78-81. p.

⁶ A Szolyvai Emlékparkbizottság (a továbbiakban SZEрB) archívuma. Hriczkó István adatközlő levele. Ungvár, 1992. április 4.

⁷ SZEрB archívuma. Petrus E. M. adatközlő levele. Nagyszőlős, 1991. április 5.

⁸ Lásd: Bagu Balázs: Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004, 42–46 old.)

⁹ SZEрB archívuma. Szitai E. adatközlő levele, Munkács,1991. április 30., Dupka György – Alekszej Korszun. A „malenykij robot” dokumentumokban. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1997, 48. p.

¹⁰ SZEрB archívuma. Kovács A. adatközlő levele. Nagyszőlős, 1991. április 5.

¹¹ Horváth László. Élet a halál árnyékában. Emlékeim a „malenykij robot”-ról. Horváth Simon. Sötét ég alatt. Láger-versek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004., 148 oldal.

¹² SZEpb archívum: Szavkó Terézia adatközlő levele, 1991. február 20.

¹³ SZEpb archívuma. Brenner Tibor adatközlő levele. Ungvár, 1991. január 27. //In: Élő történelem. 1993, 22. p.

¹⁴ SZEpb archívuma. Palkó Gyuláné adatközlő levele. Csap, 1991. március 1.

¹⁵ SZEpb archívuma. Beljancsi Sándor levele, 1991. május 7.

¹⁶ SZEpb archívuma. FEJES DEZSŐ adatközlő levele. 1991. március 14. Láger-beszámolóját itt jelentették meg: Fejes Dezső (Nagydobrony, 1991) //In: Élő történelem... 1993. 42-43. p.

¹⁷ SZEpb archívuma. Nagy Gyula adatközlő levele. Palló, 1991. április 14.

¹⁸ SZEpb archívuma. Beljancsi Dezső adatközlő feljegyzése. 1990. augusztus 30.

¹⁹ Egerszegi Sándorné adatközlő levele. //In: Élő történelem. 1993. 45-46.p.

²⁰ SZEpb archívuma. Pataky Ferenc (1992) letétbe helyezett emlékirata megjelentetésre vár.

²¹ SZEpb archívuma. K.L. túlélő levele, 2 lap, 1992. február 30.

²² Lásd: „Sötét napok jöttek...” Konceptiós perek magyar eltéltjei. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve 1944–1957. Dupka György közreadásában. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993.

²³ „Élő történelem” (Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992), Dupka György közreadásában, Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 120 oldal.

²⁴ Lásd a 390. sz. (TSU./ 619-665.) ügyiratot, eredeti forráshelye: Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára: ЦАМО РФ.-Ф.244.-Оп.2980. Д. 97. Л.291-363.

²⁵ TURJANICA-level eredeti forráshelye: Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: ДАЗО.-Ф. 4.-Оп.1. спр. 82. арк. 4. Megjelent 376. sz. dokumentumként az alábbi kiadványban: Terniszticsnij Sljah do Ukraini..., Ужгород, ВАР «Видавництво «Закарпаття».2007. стор. 618-619.

²⁶ Csatóry György. Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: Égyútrúk 90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1991. 79-81. o.

²⁷BERIJA „Specértesítése”. Lásd a 391. sz. (TSU./ 666.) ügyiratot, eredeti forráshelye: Orosz Föderáció Állami Levéltára: ГАРФ.-Ф.9401.-Оп.2. Д. 103. Л. 259.

²⁸ Малець Олександр Омелянвич. Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40-80-х рр.. XX ст. Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, Ужгород, 2004. 47. p.

²⁹ Oficinskij Román 4.1. Etnikai tisztogatások. In: Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete., Budapest, 2010. 246.p.

³⁰ Stark Tamás: „Budapest felé fordultak védelemért...” // In: Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete., Budapest, 2010. 251.p.

³¹ S. Benedek András. Az elhurcolás kihatása a kárpátaljai magyarság demográfiai helyzetére címmel elhangzott 1944. november 26-án Beregszászon, az 1944. évi tragédia II. Emlékkonferenciáján. – Kárpátaljai Szemle, 1995. 1-2. szám, 22-23. p.

³² Egyetlen bűnünk magyarságunk volt (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944-1946) Közreadta: Dupka György, Ungvár – Budapest, Patent – Intermix, 1993. 172-176. p.- 328 oldal, web: [huhungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf](#)

³³ Малець Олександр Омелянвич. Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40-80-х рр.. XX ст. Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, Ужгород, 2004. 41. p.

³⁴ Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület. I. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997. 648 .p.

³⁵ Khyga Szkorbota ukraini. Zakarpatzka oblaszty. 9. (Dodatkovij), Irsavszkij, Mizshirskij, Mukacsivszkij, Perecsinszkij, Rahivszkij, Szvalajvskij, Tyacsivszkij, Uzsgordoszkij, Husztszkij rajon. Vidpovidalnij za vipuszk.: B. O. Gvargyionov. Uzsgorod, Vidavnicтво Kárpáti, 1911. 534.p.